
Informe sobre la situació del còmic i dels il·lustradors valencians

Autor: Comissió Arts
Aprovació: Ple, 27 abril 2015

Antecedents.-

El Consell Valencià de Cultura contempla la creació de còmics (tebeos) com una manifestació de gran transcendència pedagògica i cultural. Ja en anys passats el que fou president de la Comissió de les Arts, Ramon de Soto Arándiga, havia formulat la necessitat de fer algun tipus d'escrit sobre la importància social, artística i econòmica d'eixa expressió artística. Assenyalava de Soto que una part considerable dels estudiants de la Facultat de Belles Arts de la Universitat Politècnica de València es decantaven per professionalitzar-se en eixa disciplina, el que significava no solament un interès artístic sinó igualment social.

Per altra part des del C.V.C. s'han promogut diverses edicions de còmics (*30 Anys de l'Estatut o Ramon y Cajal, una vida al microscopi*) així com la divulgació de publicacions d'eixa classe per tal de lliurar-les als escolars que visiten la seu del C.V.C. periòdicament.

En la sessió de la Comissió de les Arts del 5 de juny de 2014 s'acordà nomenar un grup de treball, format pels consellers de Soto, Huguet, Conejero i la consellera Císcar, per tal d'enllestir l'informe oportú sobre la situació del còmic valencià i els seus il·lustradors. La defunció del conseller, i president de la Comissió, Sr. de Soto va alterar el projecte fins que en la sessió de la Comissió de novembre de 2014 es convidà al president de l'Associació Professionals d'Il·lustradors Valencians (APIV), Miquel Angel Giner, i en la de desembre del mateix any als dibuixants Miguel Calatayud i Paco Roca per tal que ens informaren de la situació del sector i d'aquelles qüestions que consideraven d'interès per a la realització de l'informe previst. En la sessió de gener de 2015 el conseller Huguet va presentar un esquema de treball que fou aprovat per unanimitat i com principi de la tasca.

El conseller Huguet posteriorment, a més d'assistir a l'estrena del documental *Herois del tebeo valencià*, ha tingut diverses reunions amb el director del documental, Quico Diaz Bala, i el divulgador i teòric del còmic valencià Ricardo Guillamon; l'aportació material i informativa dels quals ha estat rellevant. També s'entrevistà amb Joan Escrivà, fundador i editor de la revista *Camacuc* la única publicació infantil en valencià encara en el mercat.

Referències històriques.-

Des del principi de la humanitat els individus han intentat expressar-se mitjançant figures que amb moviment continuat donaren la sensació de narració d'un fet o història. Les pintures rupestres en són significatives. Però serà ja als segles XVIII i XIX quan s'editaran sobre paper dibuixos, acompanyats per textos breus, on es narren esdeveniments o pensaments creats per

un autor, o autors ja que sovint el dels textos i el dels gravats en són diferents, i que publicats en fulles soltes o recollides en xicotets plec tindrán una àmplia projecció social. Una bona mostra d'aquestes publicacions la tenim en les auques que en el S.XIX al territori valencià van assolir una acceptació esplèndida.

València ha estat tradicionalment un dels llocs on la cultura ha anat més lligada al dibuix i la il·lustració. Entre els valencians, que ja a les primeres dècades del S. XX es distingeixen, cal esmentar el pintor Segrelles i Pepe Estruch al que hom considera *pare del còmic valencià*¹, però serà l'aparició d'un editor excepcional, Vicente Carceller, qui amb les seues col·leccions amb històries gràfiques o almenys amb abundants gravats caricaturescs, iniciarà una època brillant del dibuix gràfic. Revistes com *El chorizo japonés*, *La Traca* o *La Chala* i d'altres moltes² convertiren l'editor en un referent al llarg de tot l'estat³. Dibuixants com Enrique Pertegàs o revistes com *Ultus, rey de la selva* o la infantil *KKO* també ajuden a que el còmic valencià assumisca un paper preponderant entre les publicacions del gènere a Espanya.

Als anys 40 d'eixe segle, i sobre tot als 50, esclata la que podríem anomenar *Generació cabdal del còmic valencià*. Després de l'etapa dura i obscura dels primers anys postbèlics, una sèrie d'il·lustradors al voltant de l'Editora Valenciana i l'Editorial Maga generaran alguns dels tebeos més llegits en tota la història del còmic espanyol: *El Guerrero del Antifaz*, *Roberto Alcázar y Pedrín*, *El Club de los Cinco*, *Pancho Dinamita*, *Tony y Anita*, *Jaimito* o *Pumby* (per citar-ne només uns pocs) convertiran Manuel Gago, Miguel Quesada, José Ortiz, Pérez del Muro⁴, Karpa, Palop, Enrique Pertegàs, Rafael Boluda, Sanchis, Marcet, ... en noms cimers del còmic espanyol. Lamentablement eixes dècades s'ensorraren desapareixent una indústria humil però significativa artísticament i social. Els dibuixants valencians tingueren que buscar-se altres espais geogràfics i editorials per poder continuar amb la seua tasca, així iniciaren un procés de col·laboració amb publicacions dels Estats Units, Gran Bretanya, França, Bèlgica, Itàlia, Portugal, etc...⁵. Alguns, com el castellanenc Sergio Aragonés als EE.UU., emigraran per tal de poder continuar professionalment com dibuixant. El també castellanenc Puig Rosado es radicarà a París, lloc des del qual els seus dibuixos s'expandiran per diverses revistes europees.

Eixa fugida als mercats exteriors, sobre tot estrangers, serà una constant durant tot el segle XX i també en el XXI. A més dels ja assenyalats, actualment, autors com Abraham Meneu, Viki López Amores, Luís San Juan, Iker de los Mozos, Zabala,..... treballen per a distintes productores cinematogràfiques de Hollywood (o sufragànies) i reconeguts historietistes com ara Paco Roca o Jordi Bayarri publiquen habitualment en França, Alemanya, EE.UU., Gran Bretanya, etc....

---

¹ Miguel Calatayud, en la seua compareixença al CVC, lamentava l'oblit d'una tan esplèndida figura d'il·lustrador i caricaturista.

² Carceller, quan la censura li prohibia una publicació, n'editava una altra amb nom diferent però amb contingut semblant.

³ Sembla que en la seua època més brillant *La Traca* publicava vora tres-cents mil exemplars que es distribuïen per tota Espanya.

⁴ Els periòdics valencians *Las Provincias* i *Levante* publicaven en els seus suplementos (el de *Las Provincias* es titulava *Gente menuda*) historietes gràfiques entre les quals va assolir un gran èxit la sèrie *Colilla y su pato banderilla* de Juan Pérez de Muro.

⁵ Alguns dels personatges del còmic nordamericà, cas de Flash Gordon o Conan el Bárbaro, han estat dibuixats per valencians en edicions europees i encara en les dels EE.UU..

Els anys setanta del XX esclatarà una nova generació de dibuixants que seran referent en tota Espanya i encara en països pròxims. Podríem indicar que Manolo Boix i Miguel Calatayud foren els primers en crear unes il·lustracions de traç clar i línia definida. És el que va batejar-se com *línia clara* enfront de l'anomenada *línia bruta* que era el que empraven autors de la revista *El Víbora*, entre d'altres, com Nazario. D'eixos autors valencians cal esmentar Ana Juan, Sento Llobell, Micharmut, Mique Bertran⁶, Daniel Torres, Manel Gimeno, Javier Mariscal. .... que, a més de publicar a València, aviat serien reclamats per col·laborar en publicacions espanyoles i forànies.

Els anys vuitanta i primers noranta es produeixen dos fets notables: l'aparició de la revista infantil *Camacuc*⁷ i l'afloració de col·lectius, com *Siete Monos*⁸ i semblants, bàsicament formats per llicenciats en Belles Arts. La revista omplirà un buit essencial: editada en valencià i per a un públic infantil. Els nous autors, com ja els seus antecessors, es dedicaran especialment al còmic per a adults, fins i tot introduint noves tècniques de venda⁹, però la manca d'una indústria potent, o almenys sostenible, tornarà a propiciar l'emigració de la seua producció.

Paco Roca, Pablo Auladell o Paula Bonet seran magnífics exemples d'autor reconegut internacionalment sobre tot amb la creació d'un nou model de còmic: *la novel·la gràfica*. Obres com *Arrugas* o *Los surcos del azar* convertiran Paco Roca en el més rellevant dels autors espanyols i Paula Bonet en la il·lustradora més sol·licitada. Auladell rebra tots els premis possibles tant a nivell nacional com als salons de còmic¹⁰.

Darrerament, i com a conseqüència d'eixa manca de mercat valencià i d'una indústria sostenible, els nous autors i autores han iniciat un procés d'autoedició, *crowfundig* o aprofitament de les noves tecnologies que a pesar de la seua escassa difusió pot ser una eixida interessant per les noves onades. El cas de *Tenderete*, *el Trastero*, etc....en són un exemple a tenir present.

El cas de *Camacuc*¹¹.

Va ser l'any 1984 quan un grup de professionals de l'ensenyament, preocupats per l'aprenentatge i ensenyament del valencià, crearen la revista *Camacuc*.

Era el primer intent de fer de la nostra llengua vehicle de propostes infantils en còmic, posteriorment alguna proposició semblant no pareix haja tingut la fortuna de *Camacuc*¹².

---

⁶ L seua *Cleopatra* o el *Cairo* de Daniel Torres esdevindrien icones del còmic eixos anys.

⁷ *Camacuc* naix en 1984 de la mà de Joan Escrivà i malgrat la seua difícil vida continua presentant número rera número una atractiva opció de tebeo en valencià (l'únic al mercat, actualment).

⁸ El col·lectiu estava format Víctor Santos, Juaco Vizueté, Jesús Huguet Enguita, Sergio Córdoba, Jordi Bayarri, Juan Pedro Quilón, Manuel Bartual, Manuel Castaño, Joan Marín i Nacho Sanmartín. A mes caldrà esmentar Sergio Belda a qui poden integrar en els col·lectius, almenys estèticament.

⁹ Jordi Bayarri encetarà una suscripció per Internet oberta a tot el món.

¹⁰ Cal esmentar que tant Paco Roca com Ana Juan han rebut el màxim guardó estatal a un autor de còmic i que els valencians són, per oríge, el grup destacat en reconeixements i premis.

¹¹ Fa uns dies s'ha presentat un nou còmic de periodicitat mensual amb el títol *Xiulit*, en valencià, en el que col·laboren Miquel Calatayud, Paco Roca, Sento Llobell, ...

¹² *La Pelitrúmpeli* aparegué posteriorment però ara sembla si més no dormida.

El propòsit dels fundadors no solament tenia present el tema lingüístic, encara que era el fonamental, també divertir xiquets i xiquetes a partir de propostes pedagògiques sobre ciència o societat. Per això, ja des del principi, es crearen unes seccions amb diferents objectius: a) La barraqueta de la ciència (experiències i xicotetes investigacions a partir de materials casolans); b) Això era i no era (dedicada a treballar la parla, la lectura, la comprensió i l'escriptura); c) De tot arreu (on es parla i dibuixa sobre mediambient, llibres o música); d) Passatemps (entreteniment estimulant el pensament i l'enginy); i e) Els còmics (base de la revista realitzada per dibuixants i il·lustradors valencians que poden anar unides als apartats anteriors o ser una historieta autònoma).

L'editorial de la revista també ha publicat quaderns d'il·lustració com ara *Pumby*, *Tirant lo Blanc* o *Jaume I*.

A pesar de l'originalitat i de la singularitat de ser l'única revista infantil en valencià *Camacuc* viu més per l'esforç i dedicació dels editors i il·lustradors que no per la seua rendibilitat econòmica. Fa uns anys les autoritats educatives encara compraven algunes subscripcions pels centres docents, actualment eixa aportació ha estat tancada. Però malgrat eixa situació cal fer esment de la importància que una publicació d'estes característiques presenta per a l'ensenyament en valencià i pel foment de la lectura i comprensió científica pels mes menuts.

Visibilitat de l'autor i la seua obra. Indústria i cultura.-

Lamentablement no existeix al territori valencià lloc on pugua ser exhibida permanentment l'obra d'importants dibuixants i il·lustradors valencians; tot una contradicció si tenim present la importància del tebeo valencià.

Hi ha que tindre en compte que el fons més important d'obra original d'historietes de tota Espanya és el de la Biblioteca Valenciana. Per tant seria convenient donar-li visibilitat a obra i autors, be exhibint-ho de forma itinerant per les ciutats i pobles establint una mena de museu o integrant-la en museus o espais existents.

Els mitjans de comunicació, tant públics com privats, tenen un gran paper a jugar en esta visualització. L'aparició de la *novel·la gràfica* permet que la televisió, la premsa escrita, internet i el propi cine¹³ puguen divulgar el treball dels dibuixants com una aportació gràfica d'interés. Algunes publicacions culturals, com *Opticks*, ofereixen les seues pàgines als il·lustradors però en ser important l'ofertament no pot omplir el buit que actualment tenim de revistes dedicades al còmic.

La manca d'indústria relacionada amb el còmic i la il·lustració a Espanya és un dels principals problemes dels autors. En 2014 la reducció de novetats ha estat remarcable, pel contrari l'ascens en la traducció d'autors espanyols en productes editats a l'estranger ha sigut notable.

---

¹³ *Arrugas*, l'obra de Paco Roca, ha estat filmada amb bona acollida.

Evidentment eixa mancança d'indústria i edicions es deriva de la falta de lectors però també de l'escassa oferta diversificada, especialment infantil, que les poques editorials presenten. El boom de les revistes per a adults (quan diem *revistes d'adults* no volem senyalar només aquelles que puguen tenir un contingut més o menys eròtic, incloem sobre tot les que fan esment a la política i qualsevol mena de preocupació social) dels anys setanta i vuitanta del XX s'ha reduït a uns pocs títols¹⁴.

L'actual crisi econòmica, per altra part, ha afectat sobre tot, com és comprensible, a activitats que sovint es consideren *prescindibles*. I com a conseqüència la reducció dels costos de producció ha recaigut sobre tot en dibuixants i autors de textos. La reducció dels havers d'estos professionals ha estat entre el 30 i el 50%. Només en aquelles publicacions (llibres, *novel.la gràfica*, àlbums voluminosos, etc...) en que l'autor rep un tant per cent per exemplar venut continua amb ingressos en funció d'eixe tant per cent i venda; però la majoria cobra a *preu alçada* (fix per pàgina) i per tant veu minvada la seua economia per l'escassetat de publicacions i del consum .

Les administracions i institucions públiques, que en altres èpoques jugaren el paper de promotor i mecenes, s'han retret, segurament per la pròpia realitat econòmica i pels retalls administratius, en la col.laboració a un mitjà d'expressió artística i pedagògica com és el còmic.

A pesar de tot això si semblen distingir-se algunes novetats, materials i socials, que poden animar el món del còmic. Pel que respecta als autors, l'exportació de la seua obra o la traducció a llengües estrangeres, així com la col.laboració en altres espais paral.lels (il.lustració cinematogràfica, pujar l'obra a internet i vendre-la per subscripció¹⁵, treballar en productes editorials diversos com l'emmagatzematge o disseny, etc...) aporta un mínim considerable (no totes les col.laboracions foranes estan pagades esplèndidament). Per altra part l'aparició del que ja hem anomenat com *novel.la gràfica* propicia una creació que va més enllà de la simple pàgina d'una revista o de l'àlbum tradicional de poques planes.

El *crowdfunding* (*micromecenatge*) és una altra forma actual que permet l'edició. L'artista proposa un producte amb les aportacions de mecenes voluntaris que reben com compensació un exemplar (o més) del producte. De tota manera les noves normes d'hisenda no són especialment liberals amb aquest tipus de patrocini, a pesar que és una bona ferramenta que cal mirar com una proposició de futur.

Pedagògicament és evident que l'aproximació de l'infant al còmic és un camí primordial per l'acostament al llibre. En conseqüència el valor no solament és artístic, també pedagògic, social i comercial.

---

¹⁴ Probablement d'ampla tirada només podríem mencionar *El Jueves*, quan en les darreres dècades del XX n'hi havien un bon grapat.

¹⁵ És el cas de Jordi Bayarri que esmentàvem abans.

Conclusions i propostes.-

Davant d'eixa situació proposem una sèrie de conclusions i propostes per tal que puga produir-se una millora laboral dels il.lustradors i historietistes valencians. Conclusions que afecten no solament a les administracions públiques sinó també a la societat valenciana en general:

1.- Facilitar iniciatives que permeten el contacte entre ajuntaments, museus, centres docents, biblioteques, institucions culturals, etc.. i els artistes. Propiciant així l'enteniment per crear productes educatius, didàctics i culturals.

2.- Fomentar l'aproximació de l'autor i llur obra al públic infantil i juvenil mitjançant xerrades dels autors i classes directes en col.legis i instituts.

3.-Exposar l'obra original dels artistes en museus, galeries i realitzant activitats vers un públic majoritari. En eixe sentit el fons de la Biblioteca Valenciana és fonamental per aproximar el còmic a un públic general no habitual.

4.-Possible creació d'un museu del còmic i dels il.lustradors o, almenys, propiciar un lloc permanent o exhibir l'obra. Una opció possible seria dedicar un espai exclusiu a este tipus de publicació en el MUVIM de la Diputació de València, per exemple.

5.- Incrementar la presència de còmics en tot tipus de centre docents i especialment aquelles publicacions que per ser en valencià precisen una major aportació.

6.-Revisió de la fiscalitat aplicada a l'art, especialment estudiar l'I.V.A. així com les mesures de desgravació (en la difusió artística, compra, etc...).

7.- Propiciar que els mitjans de comunicació donen relleu a esta manifestació artística i que remarquen la importància del còmic en la cultura i societat actuals.

8.- Prestar atenció als autors emergents i convidar autoritats i institucions que premien o reconeguen oficialment la tasca tant dels nous com dels autors consagrats.

9.- Algunes institucions valencianes (Conselleria de Cultura, A.V.L, C.V.C.,.....)han estat editors de còmics en diversos moments; pensem que eixa tasca deu continuar-se, i si és possible ampliar-se, tot i la facilitat de transmissió del que vol exposar-se sobre tot quan el destinatari és un públic jove o infantil.

El present informe s'enviarà a la Presidència de la Generalitat Valenciana, a la Conselleria d'Educació, Cultura i Esport, als convidats i informadors que han assistit a la Comissió de les Arts, a la A.P.I.V., i a la Federació Valenciana de Municipis i Províncies.